

BIBLIOTEKA ŚLĄSKA W KATOWICACH

JANINA BERGER-MAYEROWA

NIEZNANE ZARZĄDZENIE
HUGONA KOŁŁATAJA

REKTORA KRAKOWSKIEJ SZKOŁY GŁÓWNEJ KORONNEJ
Z 19 LIPCA 1783 R.

WROCŁAW 1965

JANINA BERGER-MAYEROWA

NIEZNANE ZARZĄDZENIE
HUGONA KOŁŁATAJA

REKTORA KRAKOWSKIEJ SZKOŁY GŁÓWNEJ KORONNEJ
Z 19 LIPCA 1783 R.

WROCŁAW 1965

Osobne odbicie
z „Roczników Bibliotecznych“ R. 8: 1964

Egzemplarz

Nr 175

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE — WROCŁAW 1965

Nakład 250 egz. numerowanych niesprzedanych. Ark. druk 0,75.

Papier druk. sat. kl. III, 80 g. 70 × 100. Druk ukończono w lipcu 1965

Zam. 226/65

Wrocławska Drukarnia Naukowa

O-7

NIEZNANE ZARZĄDZENIE HUGONA KOŁŁATAJA
REKTORA KRAKOWSKIEJ SZKOŁY GŁÓWNEJ KORONNEJ
Z 19 LIPCA 1783 R.

Ustanowiona — po kasacie zakonu jezuitów przez *Breve* papieża Klemensa XIV z 21 lipca 1773 — rychłą uchwałą sejmową z 14 października tegoż roku, Komisja Edukacji Narodowej stanęła od razu przed trzema pilnymi zadaniami: 1. zabezpieczenia majątku pojezuickiego, w tym m. in. rozmaitych szkół; 2. zreformowania zasad i sposobu nauczania; 3. stworzenia nowego stanu nauczycielskiego. Mimo pewnej równoległości tych zadań, do realizacji ostatniego z nich przystąpiono nieco później. Zarzucał to potem Komisji Edukacji Narodowej jeden z najwybitniejszych jej członków, Hugo Kołłątaj uważając, że byłoby lepiej, „gdyby Komisja dzieło swoje rozpoczęła była od wydoskonalenia nauczycielów, nim przystąpiła do reformy nauk”¹. Wyrażał też мнение, że „najlepsze przepisy Komisji.... póty będą rzeczą prózną.... póki nie będzie stan nauczycielów stosownie do zamiarów Komisji ustanowiony”², „pokądby szkoły główne urządzone nie zostały i nie starczyły nam zdatnych w każdym obiekcie nauczycielów”³.

Niemniej myśli o nowej organizacji studium i zawodu nauczycielskiego przejawiały się niejednokrotnie w różnych, częściowo już wcześniejszych okresach działalności Komisji Edukacji Narodowej — w pismach

¹ H. Kołłątaj, O wizycie i reformie Akademii Krakowskiej, Rkps w Archiwum Głównym, tzw. Metryka Litewska, dz. IX, t. 99; Por. Komisja Edukacji Narodowej (Pisma Komisji i o Komisji). Wybór źródeł. Zebrał i opracował Stanisław Tyne, Wrocław (1954), s. 36 (Biblioteka Narodowa, Seria I, nr 136).

² Komisja Edukacji Narodowej, s. 314-315.

³ Tamże; Por. M. Chmiecówna, *Uniwersytet Jagielloński w dobie Komisji Edukacji Narodowej. Szkoła Główna Koronna w okresie wizyty i rektoratu Hugona Kołłątaja. 1777-1786*, Wrocław-Warszawa 1957, s. 121 (Monografie z dziejów nauki i techniki, 2).

rozmaitych ludzi z nią współpracujących. Tak np. pozostający pod niewątpliwym wpływem Stanisława Konarskiego, pijar ks. Antoni Popławski opracował — co prawda raczej pod kątem widzenia potrzeb pijarów⁴ — z końcem 1776 lub na początku 1777 r. „Projekt na Seminarium Profesorów”, poświęcony m. in. „ufundowaniu nowego nauczycieli stanu”⁵ przez stworzenie przy Akademii Krakowskiej osobnego zakładu dla szkolenia kandydatów na nauczycieli.

W tym samym mniej więcej czasie: od 1 kwietnia 1777 r. sprawami Akademii zaczyna zajmować się Hugo Kołłątaj. „Od tej daty — pisał później — zacząłem być najprzód wizytatorem, dalej reformatorem, a na koniec rektorem Akademii Krakowskiej”⁶. Myśl powiązania Akademii z seminarium nauczycielskim, które miałyby powstać nie osobno, ale w ścisłym związku z nią, rozwijał w tym czasie Hugo Kołłątaj w kilku pismach dotyczących zreformowania Akademii, jak np. w piśmie „O wprowadzeniu dobrych nauk do Akademii Krakowskiej i założeniu seminarium na nauczycieli szkół wojewódzkich”⁷. Wykazywał w nich, „jak jest potrzebny jeden stan nauczycieli w Polsce”⁸ i postulował „ufundowanie seminarii kandydatów”⁹ na nauczycieli do szkół wojewódzkich, czyli tzw. wydziałowych. „Potrzeba — pisał — najprzód myśleć o seminarium, do którego by osoby, powołanie nauczycielskie obrać chcące, przyjmowane być mogły”, a „takowe seminarium nie może być nigdzie zafundowane, tylko przy Szkole Powszechnej”, tj. Głównej, czyli w ówczesnej Akademii w Krakowie¹⁰. Stąd Hugo Kołłątaj łączył „potrzebę reformy Akademii Krakowskiej i potrzebę założenia seminarium przy tejże”¹¹, idąc w tym za dawnymi tradycjami Akademii¹², która przecież

⁴ „... na kogo innego skrojona suknia” — pisał potem o projekcie ks. Antoniego Popławskiego Hugo Kołłątaj w liście do Szczepana Hołowczyca z 19 lutego 1786; Por. M. Chamcówna, *op. cit.*, s. 118.

⁵ Rkps Biblioteki Jagiellońskiej nr acc. 166/51; Por. Komisja Edukacji Narodowej, Wstęp St. Tynca, s. CXLV i przypis 1. W kwestii czasu powstania i daty 1777 r. na rękopisie zob. M. Chamcówna, *op. cit.*, s. 115 i przypis 5.

⁶ H. Kołłątaj, *op. cit.*; Por. Komisja Edukacji Narodowej, s. 38.

⁷ Rkps w Archiwum Głównym, tzw. Metryka Litewska, dz. VII., t. 200; Por. M. Chamcówna, *op. cit.*, s. 66.

⁸ H. Kołłątaj, *op. cit.*; Por. Komisja Edukacji Narodowej, s. 314.

⁹ Komisja Edukacji Narodowej, s. 318.

¹⁰ Tamże, s. 315.

¹¹ Tamże.

¹² Wydział Filozoficzny Akademii kształcił kandydatów na nauczycieli jeszcze przed założeniem Seminarium w r. 1780, jak wspomina H. Kołłątaj w swych Uwiadomieniach o Akademii dotyczących lat 1778 i 1779. Por. M. Chamcówna, *op. cit.*, s. 95. W r. 1779 Wydział wykształcił 40 osób. Por. K. Mrozowska, *Walka o nauczycieli świeckich w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony*, Wrocław 1956, s. 15 (Monografie pedagogiczne, t. 5).

„starczała nauczycielów do wszystkich szkół krajowych”¹³; chcąc więc „wrócić Akademią Krakowską do jej dawnych prerogatyw”¹⁴, myślał o dwóch rzeczach równocześnie: „o reformie Akademii i ufundowaniu nauczycielskiego stanu w Polsce”¹⁵.

Zbliżone częściowo do siebie, a dotyczące łącznie Akademii i seminarium projekty Hugona Kołłątaja i Antoniego Popławskiego zostały rozpatrzone porównawczo w kwietniu 1780 r. na posiedzeniach Komisji Edukacji Narodowej uwzględniających również osoby projektodawców. W zebraniach brali udział: Joachim Chreptowicz, Hugo Kołłątaj, Michał Mniszech, Stanisław Poniatowski, Antoni Popławski, Ignacy Potocki. W wyniku tych narad Komisja w dniu 28 kwietnia 1780 r. uchwaliła — idąc w dużej mierze za projektem Antoniego Popławskiego — założenie seminarium nauczycielskiego w reformowanej krakowskiej Szkole Głównej Koronnej. Natomiast w Szkole Głównej wileńskiej, reformowanej analogicznie w tymże czasie dla ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego, seminarium takiego zrazu nie wprowadzono.

Ścisły związek pomiędzy Akademią Krakowską czyli Szkołą Główną Koronną a Seminarium Kandydatów Stanu Nauczycielskiego podkreśliło równoczesne otwarcie obu po ogłoszeniu reformy, tego samego dnia w jesieni 1780 r.: Szkoły Głównej rano, a Seminarium po południu. Nowe studium nauczycielskie rozpoczęło swoją działalność w dniu 2 października 1780¹⁶, w praktyce jednak zaczęło funkcjonować dopiero w miesiąc później¹⁷. Pozostawało ono pod kierunkiem projektanta ks. Antoniego Popławskiego jako rektora oraz zrazu ks. Bonifacego Garyckiego, a po roku ks. Wincentego Smacznińskiego jako prefektów; drugim prefektem został ks. Hieronim Stroynowski. Mieściło się w kolegium pojezuickim przy kościele św. Piotra i Pawła w Krakowie.

„Kandydaci akademicy do stanu nauczycielskiego” (jak ich nazywa Hugo Kołłątaj¹⁸) byli dobierani spośród uboższej szlachty¹⁹ po ukończeniu przez nich 7-letnich szkół wydziałowych, „bez której zakończenia

¹³ H. Kołłątaj, *op. cit.*, Por. Komisja Edukacji Narodowej, s. 316.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Komisja Edukacji Narodowej, s. 315.

¹⁶ K. Estreicher, *Bibliografia Polska*, t. 25, Kraków 1913, s. 79: A. Popławski, *Mowa przy otwarciu Seminarium na profesorów narodowych stanu akademickiego dn. 2 października 1780 w Krakowie*.

¹⁷ M. Chamcówna, *op. cit.*, s. 268.

¹⁸ H. Kołłątaj, *op. cit.*; Por. Komisja Edukacji Narodowej, s. 318.

¹⁹ „Pierwszy szlachcic przed innymi, pierwszy uboższy przed bogatszym” — głosił artykuł V *Ustaw fundamentalnych stanu akademickiego* Antoniego Popławskiego; Por. K. Mrozowska, *Nauczyciele świeccy w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony*. W: *Studia Pedagogiczne*, t. 2, Wrocław 1955, s. 379.

nikt nie będzie przyjętym na kandydata na professoryją”²⁰. Zrazu było ich niewielu: 15 do 20²¹, choć Hugo Kołłątaj chciał ich mieć 100²²; po zdaniu egzaminu wstępnego rozpoczynali 4-letnią naukę, obwarowaną również poważnymi egzaminami, co „zabezpiecza narodowi zdatnych dla jego młodzi edukatorów”²³. Po ukończeniu studium kandydaci bądź przechodzili do pracy pedagogicznej w szkołach, bądź — zdolniejsi — kierowani byli na drogę naukową, poprzez 2-letnią praktykę pod boki profesorów w Szkole Głównej. Studenci w czasie studiów mieszkali razem, ubrani w stroje duchowne i żyjący nieomal w klauzurze: chciano bowiem „stan nauczycielski mieć obwarowanym świętością stanu kleryckiego”²⁴. To „trącenie zewsząd zakonnością” zarzucał potem projektowi ks. Antoniego Popławskiego Jan Śniadecki²⁵, a co tym bardziej musiało uderzać, jeśli weźmie się pod uwagę, że patronująca Seminarium Akademii przedstawiała w oczach niektórych ludzi ówczesnych, którzy za taką chcieli ją mieć (jak np. Hugo Kołłątaj), „towarzystwo z gruntu świeckie”²⁶.

Tak więc świeżo otwarte Seminarium nauczycielskie przy Szkole Głównej Koronnej — ów „węgielny kamień budynku edukacyjnego”, jak nazwał je przy jego otwarciu rektor Antoni Popławski²⁷ — nie spełniło, częściowo na skutek owych „mnisznych tradycji”, nadziei, jakie wiąжали z nim jego fundatorzy z Komisji Edukacji Narodowej. Projekt ks. Popławskiego — pisał potem Hugo Kołłątaj — „utworzył seminarium akademickie na wzór zakonnych zgromadzeń”²⁸; dalej zaś zwał je wprost „seminarium klasztornym”²⁹. Toteż „zostawując czasowi poprawę jego

²⁰ A. Popławski, *Mowa przy otwarciu Seminarium...*; Por. Komisja Edukacji Narodowej, s. 321.

²¹ M. Chamećówna, *op. cit.*, s. 268.

²² K. Mrozowska, *Walka o nauczycieli świeckich w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony*, s. 15.

²³ A. Popławski, *op. cit.*; Por. Komisja Edukacji Narodowej, s. 328.

²⁴ Tamże; Por. Komisja Edukacji Narodowej, s. 327. Postulat ten popierał np. Przewodniczący Komisji Edukacji Narodowej prymas Michał Poniatowski, „ażeby większa część profesorów w całym kraju była ze stanu duchownego” (M. Poniatowski, *Notata do układu hierarchii szkolnej służyć mogąca*); Por. M. Chamećówna, *op. cit.*, s. 119.

²⁵ J. Śniadecki, *Korespondencja...*, *Listy z Krakowa*. Do druku przygotował Ludwik Kamykowski, t. 1. (1780-1787), Kraków 1932, s. 277.

²⁶ H. Kołłątaj, *Raport z wizytacji Akademii Krakowskiej odbytej w r. 1777*. Wydał J. Leniek. W: *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, t. 13, Kraków 1916, s. 224.

²⁷ A. Popławski, *op. cit.*; Por. Komisja Edukacji Narodowej, s. 319.

²⁸ Rkps w Archiwum Głównym, tzw. Metryka Litewska, dz. VII, t. 201; Por. Komisja Edukacji Narodowej, s. 329.

²⁹ Tamże.

roboty”³⁰, po trzech latach niekorzystnych pod tym względem doświadczeń postanowiono poddać rewizji poprzedni system i zreformować go w nowym duchu. Albowiem owe „trzy lata„ — jak pisał Kołłataj w memoriale „O wizycie i reformie Akademii Krakowskiej” — nie szczególniejszego dla dobra edukacji nie obiecują”³¹. Na innym zaś miejscu wyraził się o tym początkowym okresie seminarium: „Pierwszy to jest, że tak powiem, poranek roboty naszej około zaprowadzenia stanu nauczycielskiego w Polsce”³². Rezygnując więc częściowo z pierwotnych projektów uczynienia z Akademii Krakowskiej głównie ośrodka badań naukowych³³, planował Hugo Kołłataj w owym drugim okresie swych pomysłów reformatorskich przekształcenie jej przede wszystkim w „zakład kształcenia nauczycieli dla wszystkich szkół wojewódzkich i powiatowych w całym kraju”³⁴.

Zmiany te przebiegały mniej więcej równolegle do ogólniejszych zmian w zakresie całego szkolnictwa w Polsce w owym czasie. W r. 1781 ogłoszono tylko jakby Prolegomena do ustawodawstwa szkolnego: „Projekta Ustaw Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej...”. Miały one obowiązywać przez dwa lata, po czym — zgodnie z powziętym z góry założeniem — miały zostać zrewidowane na podstawie owych dwuletnich doświadczeń i odpowiednio zmienione³⁵. Stosownie do tego postanowienia, po wspomnianym okresie, w r. 1783 wprowadzono na ich miejsce coś bardziej stałego: już nie „Projekta”, lecz „Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane”³⁶. W przedmowie do owej nowej wersji „Ustaw” z 1783 r. podniesiono wysoko godność stanu nauczycielskiego, „z powołania i obrania na ten jedyny koniec (tj. cel) poświęconego, aby nieustannie dostarczał w narodzie ludzi, przez oświecenie, przez cnotę, przez gorliwość zdatnych do dawania publicznej edukacji. Nauczyciele ... w tym widoku uważani

³⁰ H. Kołłataj w liście do Szczepana Hołłowczyca z 19 lutego 1786; Por. M. Chamecówna, *op. cit.*, s. 118.

³¹ Rkps w Archiwum Głównym, tzw. Metryka Litewska, dz. VII, t. 201; Por. Komisja Edukacji Narodowej, s. 332.

³² Zob. przypis 30.

³³ M. Chamecówna, *op. cit.*, s. 74, 122.

³⁴ Tamże, s. 114. Komisja Edukacji Narodowej planowała zrazu stworzenie 26 szkół wojewódzkich, czyli tzw. wydziałowych oraz 57 szkół powiatowych, tzw. podwydziałowych, co w praktyce jednak — częściowo ze względów finansowych — zostało znacznie zredukowane. Por. Z. Kukulski, *Pierwotne przepisy pedagogiczne Komisji Edukacji Narodowej*, Lublin 1923, s. XCIII; K. Mrozowska, *Nauczyciele świeccy w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony*, s. 375.

³⁵ M. Chamecówna, *op. cit.*, s. 150.

³⁶ Ustawy Komisji Edukacji Narodowej z 1783 r. przedrukowano w cytowanym wydawnictwie: Komisja Edukacji Narodowej, s. 575-723.

być powinni, jako ... przejęci świętością zamierzenia swego i urzędu tak wielkiej wagi, tym jedynie zabawieni (tj. zajęci), aby jak najdokładniej ... wychowywali i doskonalili synów obywatelskich”³⁷. Zgodnie z tym również w tekście „Ustaw” podkreślono, iż „z ważności obowiązków stanu nauczycielskiego, który ma tworzyć i kształcić dobrych obywateli w ojczyźnie, miarkować łatwo można, jaką być powinna przeorność w wybieraniu kandydatów, jaka troskliwość i wierność w ćwiczeniu i doświadczeniu onych, jakie na koniec upewnienie się w przyjmowaniu do stanu nauczycielskiego”³⁸. Sprawy te omawiał bardziej szczegółowo rozdział V nowych „Ustaw” z 1783 r. stanowiący połączenie dwóch rozdziałów z dawnego „Projektu” z 1781 r. zatytułowanych w nim pierwotnie: „Seminarium kandydatów przy Szkole Głównej” (rozdział VI) i „Kandydaci do stanu nauczycielskiego” (rozdział XXI), obecnie zaś w nowej wersji nazwany krótko: „Kandydaci do stanu akademickiego”³⁹.

Ogólnie biorąc, o ile na organizacji Seminarium nauczycielskiego z lat 1780-1782 zawążył projekt ks. Antoniego Popławskiego, o tyle w dobie następnej, od 1783 r. poczynając, przeważał wpływ pomysłów Hugona Kołłątaja. „Dawne projekty Kołłątaja i Komisji Edukacyjnej teraz dopiero wchodziły w stadium ostatecznej realizacji” — stwierdza autorka monografii owych reform⁴⁰. „Rok 1783 był prawie najprzyjemniejszy w moim życiu....” — napisze po latach o tym okresie w swej autobiografii ten, który spraw owych również *pars magna fuit* — Jan Śniadecki⁴¹.

Zgodnie z wypowiedzianym poprzednio przez Hugona Kołłątaja przekonaniem, że „stan nauczycieli pierwszy jest, dla których myśleć trzeba o wyższej doskonaleniu się łatwości”, postulował on utrzymanie go w charakterze 3-letniego studium przy Akademii Krakowskiej: „młodzież do zgromadzenia nauczycieli przystępująca przeznaczona jest na trzechletnie nauki do Szkół Głównych”⁴². Kandydaci na nauczycieli nie musieli już jednak mieszkać w na pół klasztornym Seminarium, lecz w zwykłych burdach akademickich lub na stancjach uczniów w charakterze ich dozorców, zwanych „dyrektorami”, a co uważano za korzystną zaprawę do praktyki nauczycielskiej poprzez owe „dyrekcyjne”⁴³. Egzaminy wprowadzone

³⁷ Tamże, s. 571.

³⁸ Tamże, s. 612.

³⁹ Tamże, s. 565.

⁴⁰ M. Chamećówna, *op. cit.*, s. 156.

⁴¹ J. Śniadecki, *Korespondencja...*, *op. cit.*, t. 1, s. 28.

⁴² Rkps w Archiwum Głównym, tzw. Metryka Litewska, dz. VII, t. 199; Por. M. Chamećówna, *op. cit.*, s. 122.

⁴³ Ustawy Komisji Edukacji Narodowej... 1783. Por. Komisja Edukacji Narodowej, s. 615.

były dwojakie: wstępne, dopuszczające do studiów czyli do tzw. „kandydacji”, zwane też „pierwszą submisją”⁴⁴, oraz po pierwszym roku próbnym. „Po skończonym roku doświadczenia” — jak wyrażają się „Ustawy Komisji Edukacji Narodowej”⁴⁵ — kandydaci, uznani za zdalnych do zawodu nauczycielskiego, zostawali dopuszczeni do tzw. „drugiej submisji”. Składały się na nią zarówno pisemne oświadczenia profesorów, „których lekcji kandydat słuchał”, jak i „wypisy z aktów wizyt miesięcznych ... po czym wyznaczeni będą egzaminatorowie do generalnego egzaminu. Przyjęty kandydat otrzyma pierwszy stopień promocji w umiejętnościach i naukach wyzwolonych i będzie zapisany w księgę nauczycielów stanu akademickiego ... to jest stan publicznego nauczycielstwa”⁴⁶. Po „skończonych czterech latach swojej przy Szkole Głównej bytności” kandydaci mogli otrzymać „stopnie doktorskie w umiejętnościach i naukach wyzwolonych”⁴⁷.

Ustawy Komisji Edukacji Narodowej z 1783 r. mówiły jednak w całości o tym w sposób raczej ogólny. Szczegóły pozostawiono pojedynczym zarządzeniom wykonawczym. Jak mówią gdzie indziej „Ustawy”, miały one być załatwione „co do egzaminów i popisów podług rozrządzenia, które Szkoła Główna na ten koniec (tj. cel) ułoży”⁴⁸.

Przykładem takiego „rozrządzenia” w sprawie egzaminów na Akademii Krakowskiej jest ogłaszane poniżej nieznane zarządzenie Hugona Kołłątaja jako rektora krakowskiej Szkoły Głównej Koronnej z 19 lipca 1783 r. — z okresu wspomnianych reform w zakresie szkolnictwa polskiego, a w tym i w obrębie Seminarium nauczycielskiego w Krakowie przy tamtejszej Akademii. Wtedy to właśnie — w 1783 r. — przeprowadzono w nim ów drugi egzamin „submisyjny”, rozciągając go i na tych kandydatów, którzy pochodząc z dawnego Seminarium ks. Antoniego Popławskiego dotąd go nie zdawali⁴⁹.

Omawiane zarządzenie rektorskie Hugona Kołłątaja wydane zostało (jak opiewa jego koniec) jako „Obwieszczenie... na Drzwiach Kolegiów Szkoły Głównej, Seminarium Akademickiego i wszystkich Burs przybite”. Podzieliło ono wskutek tego los wielu podobnych ogłoszeń publicznych:

⁴⁴ K. Mrozowska, *Nauczyciele świeccy w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony, op. cit.*, s. 382-383.

⁴⁵ Ustawy Komisji Edukacji Narodowej... 1783. Por. Komisja Edukacji Narodowej, s. 616.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże, s. 617.

⁴⁸ Tamże, s. 618.

⁴⁹ M. Chamoówna, *op. cit.*, s. 271. Nazwiska 15 owych wychowanków b. Seminarium ks. Antoniego Popławskiego podaje K. Mrozowska, *Walka o nauczycieli świeckich w dobie Komisji Edukacji Narodowej na terenie Korony, op. cit.*, s. 36.

z racji swego kształtu materialnego, jako afisz naklejany na drzwiach czy murach i stąd łatwo ulegający potem zniszczeniu, nie zachowało się widocznie w tych zbiorach bibliotecznych, których egzemplarze stały się podstawą opisów w *Bibliografii Polskiej* Karola Estreichera i dlatego przedstawia dziś pozycję w *Bibliografii Polskiej* nie notowaną. Być może, że zarządzenie to zachowało się natomiast gdzie indziej w odmiennej formie, np. wśród rękopisów Hugona Kołłątaja lub w aktach Uniwersytetu Jagiellońskiego. Egzemplarz aktualny rozporządzenia Hugona Kołłątaja w sprawie egzaminów dla kandydatów do stanu nauczycielskiego, z którego tekst zarządzenia został poniżej przedrukowany, stanowi obecnie własność Biblioteki Śląskiej w Katowicach (sygn. 224375 III), a pochodzi z księgozbioru Szembeków w Porębie koło Alwerni pod Chrzanowem w ziemi krakowskiej, (dawna sygnatura 6084), wcielonego po wojnie do Biblioteki Śląskiej⁵⁰. Stanowi ono zatem — w tym przynajmniej kształcie, w jakim oglądamy je na reprodukcji — zarówno druk nie znany Estreicherowi⁵¹, jak i zapomniane Kołłątajanum⁵², a zarazem przyczynek do dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego, publikowany na 600-lecie jego istnienia.

HUGO SZTUMBERG KOŁŁĄTAY

S.T. I O.P. DOKTOR, KANONIK KATEDRALNY KRAKOWSKI,
W AKADEMII PIERWSZY EMERYT, OD PRZEŚWITNEJ KOMISSYI
NAD EDUKACYĄ PRZEŁOŻONEJ DO SZKOŁY GŁÓWNEJ KORONNEJ
DELEGOWANY WIZYTATOR, TEYZE SZKOŁY, WSZYSTKICH INNYCH
I CAŁEGO STANU AKADEMICKIEGO GENERALNY

REKTOR.

GDY z iednéj strony Sprawiedliwość wyciąga, aby pracujący odebrali trudów swoich Nadgrode i prawdziwie zgodne do Posług Edukacyi Narodowéj Talenta, dawszy swéj Zdadności dowody na Nauczycielów do Szkół Publicznych użytymi byli; z drugiej strony zbliżający się czas przepisany Edukacyi Instrukeji Kandydatom do Stanu Akademickiego mającym być przyjętym, skłania Szkołę Główną, ażeby prawdziwie zdadnych do pomienionego wezwała Stanu, obowiązkiem iest Naszym uwiadomić, tak Kandydatów in Seminario Academico kosztem Publicznym utrzymywanych, iako i wszystkich innych Stan Akademicki przyjąć żądających; iż zadosyć czyniąc chwalebne mu usiłowaniu każdego w szczególności, otwieramy łatwą dla każdego

⁵⁰ J. Berger-Mayerowa, *O Bibliotece Szembeków*. Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, R. 11: 1956 A, Wrocław 1959, s. 56-57; *Broszury i druki ulotne z XVII-XIX w. z księgozbioru Szembeków*. Tamże, R. 12: 1957 A, Wrocław 1961, s. 35-38.

⁵¹ J. Berger-Mayerowa, *Nie znane Estreicherowi „Polonica” i „Silesiaca” w starodrukach Biblioteki Śląskiej*, Katowice 1961, s. 30, poz. 23. (Śląski Instytut Naukowy, Komisja Bibliograficzna. Biuletyn nr 24. Prace Biblioteki Śląskiej, nr 1).

⁵² J. Berger-Mayerowa, *Materiały dotyczące Kołłątaja w Bibliotece Śląskiej*. Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, R. 10: 1955, Wrocław 1956, s. 30-31.

żądającego w téj mierze sposobność, takowe względem przyjmowania ad primam Lauream w Umiejętnościach i Naukach wyzwolonych na ten raz przepisując Rozrządzenie w niniejszych Punktach zawarte. Primo Kandydaci in Seminario Academico znajdujący się nie są obowiązani do doświadczenia prywatnego któremu już od lat kilku poddali się, wszyscy zaś insi, którzy in Seminario Academico nie są umieszczeni, mają obowiązek udawać się na doświadczenia prywatne, które się rozpoczyna od dnia 21 Miesiąca Lipca a trwać będą do dnia 23. Secundo JMc X. POPLAWSKI Rektór Seminarii Academici, JMc Pan JASKIEWICZ Praeses Collegii Physici, JMc X. MUSZYNSKI Nauczyciel Literatury, czynić będą doświadczenia prywatne, in Seminario Academico w Dni wyżéy namienione a to od godziny 9. zrana na którą każdy żądający przystąpić do Stanu Akademickiego stawić się obowiązany będzie. Tertio kto na doświadczeniach prywatnych uznanym zostanie iż jest zgodnym do stawienia się na Examen, który się rozpocznie Dnia 24. praesentis, Ten ma odebrać zaświadczenie Ręką wyżéy wspomnionych Osób podpisane, i stém ma się udać do Examinatorów którzy mu wydadzą na Examen Propozycye. Quarto Examinatorami są wyznaczeni JMc X. POPLAWSKI Rektór Seminarii, JMc X. TRZCINSKI Professór Fizyki, JMc X. MUSZYNSKI Professór Literatury, JMc Pan RADWANSKI Professór Matematyki, któremu Examinowi przydować ma z obowiązku sobie włożonego JMc Pan JASKIEWICZ Praeses Collegii Physici. Quinto Examen trwać będzie ad 28. Julii, po którym nastąpi Sąd, o każdej w szczególności examinowaney Osobie, a przyięci nim odbiorą pierwszy stopień Promocyi w Umiejętnościach i Naukach wyzwolonych, będą powinni wprzód złożyć Metryki swego urodzenia i uczynić w Rękę Naszych submissyą od Prze: Kommissyi przepisaną na przyięcie Stanu Akademickiego. Sexto Ostrzega się także wszystkich mających przystąpić do Stanu Akademickiego, iż na Tentaminach będą obligowani złożyć świadectwa tak od prywatnych, iak od publicznych Nauczycielów na to; iż są dobrych obyczajów, iako téż, iż się pilnie i pożytecznie do Nauk przykładali, a oraz że przy najmniej Rok 1. w Szkole Głównéy Koronnéy Lekcyi słuchali. To Obwieszczenie Nasze ażeby do wiadomości Wszystkich chcących się udać do Stanu Akademickiego dóysć mogło, zalecamy ażeby in Seminario Academico i po Bursach czytane było, a oraz na Drzwiach Kollegiów Szkoły Głównéy, Seminarium Akademickiego i wszystkich Burs przybite zostało. Działo się w Krakowie Dnia 19. Lipca 1783.

HUGO KOŁŁATAJ

MACIEY MIROSLAWSKI

Szkoły Głównéy Koronney i Kancellaryi
LS Sądów Rektorskich Regent mpp.

EINE UNBEKANNTE VERFÜGUNG

VON H. KOŁŁATAJ REKTOR DER KÖNIGLICHEN HOCHSCHULE IN KRAKÓW VOM 19.7.1783

Zusammenfassung

In den Sammlungen der Bibliotheka Śląska in Katowice befindet sich in den nach dem letzten Kriege aufgenommenen Beständen der Familie Szembek aus Poręba bei Chrzanów im Kraków Gebiet eine unbekannte Verfügung von Hugo Kołłataj (Sign. 224 375 III), die er als Rektor der Königlichen Hochschule in Kraków am 19. 7. 1783 herausgegeben hatte. Diese wurde in der Form eines Anschlagzettels gedruckt

und an den Türen der akademischen Bursen und Kollegs und des Lehrerseminars angeheftet. Weil Plakate dieser Art sich sehr leicht der Vernichtung unterliegen, ist diese Verfügung in der ursprünglichen Form in anderen Bibliothekssammlungen nicht erhalten geblieben und stellt heute sowohl ein vergessenes „Kollatajanum“, wie auch einen der polnischen Bibliographie bisher unbekannten Druck dar.

Die erwähnte Verfügung betrifft Prüfungen, welche die Lehrerkandidaten der Königlichen Hochschule nach dem ersten Studienjahr in der Zeit vom 21. bis zum 28. 7. 1783 abzulegen hatten. Das Lehrerseminar an der Akademie in Kraków wurde im Jahre 1780 auf Grund eines Projekts des Geistlichen Antoni Popławski von der Kommission für Volkserziehungswesen gegründet, welche im Jahre 1773 nach der Kassation des Jesuitenordens durch Papst Klemens XIV. zur Leitung des Schulwesens in Polen ins Leben berufen wurde. Das Studium wurde daraufhin vorwiegend nach Richtlinien von Hugo Kollataj im Jahre 1783 reformiert. Seine Verfügung vom 19. 7. 1783 führt Prüfungen sowohl für Schüler des früheren Seminars, die diese noch nicht abgelegt haben, als auch für die Kandidaten des neu organisierten Studiums ein.

НЕИЗВЕСТНОЕ РАСПОРЯЖЕНИЕ

Г. КОЛЛОНТАЯ РЕКТОРА КАЗЕННОЙ ГЛАВНОЙ ШКОЛЫ В Г. КРАКОВЕ С 19. 7. 1783 Г.

Резюме

В Силезской Библиотеке в г. Катовице, во включенной в нее коллекции семьи Шембеков из Порембы (вблизи г. Хжанув в Краковской Земле) находится (шифр 224 375 III) неизвестное Распоряжение Г. Коллонтая как ректора краковской Казенной главной школы от 19 июля 1783 г. Это объявление было напечатано в виде афиши, помещенной на дверях Главной школы и Учительской семинарии. Афиши такого рода легко подвергались уничтожению и поэтому „Распоряжение“ не сохранилось в упомянутом виде в коллекциях других библиотек. В таком виде, в каком изображает его фотокопия, является оно забытым документом деятельности Коллонтая и одновременно изданием неизвестным до сих пор польской библиографии.

Обсуждаемое распоряжение касается экзаменов, какие в период с 21 по 28 июля 1783 г. должны были держать по окончании первого курса будущие учителя из Главной казенной школы. Учительская семинария при Краковской академии была открыта в 1780 году — по проекту священника А. Поплавского — Комиссией национального просвещения основанной в 1773 г. (после ликвидации ордена иезуитов папой Клеменсом XIV) и ведущей системой отечественных школ. В 1783 г. в семинарии были проведены реформы, главным образом по указаниям Г. Коллонтая. Распоряжение Коллонтая от 19 июля 1783 г. вводит экзамены как для учеников бывшей семинарии которые их еще не сдавали, так и для кандидатов поступающих в Семинарию после реформ.

Д. П. О. Р. ДОКТОР, КАНДИДАТ НАУК ИРИНА АЛЕКСАНДРОВНА КРАСНОВА, ИРИНА АЛЕКСАНДРОВНА ЕМЕРУС,
ОД ПРАВИТЕЛЬСТВА КОМУНАЛЬНОГО ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА ГОРОДА:
ИРИНА АЛЕКСАНДРОВНА КРАСНОВА, ИРИНА АЛЕКСАНДРОВНА ЕМЕРУС, ИРИНА АЛЕКСАНДРОВНА КРАСНОВА

[illegible]

MACIET MIROSLAWSKI
Soboty Główny Kierownik i Kancelaryj
Soboty Rektor/Asst Regent 1977

Zarządzenie rektorskie Hugona Kollataja z 19 VII 1783.

Ze zbiorów Bibl. Śląskiej w Katowicach

